

FILOLOGIA

pàg. 42-49

Teatre per fi de curs i fi de segle al Col·legi de Sant Ignasi de Lleida

Theater at the end of the school year and at the end of
the century at the Saint Ignatius School in Lleida

Carlos Á. Rizos Jiménez
Universitat de Lleida

RESUM

Presentem l'edició i l'anàlisi d'una sèrie de textos teatrals que es van emprar per celebrar l'acabament del curs escolar l'any 1699 al Col·legi de la Companyia de Jesús de Lleida. Aquests textos són fonamentalment còmics però tenen alhora una finalitat didàctica que ve marcada pel sistema d'estudis dels jesuïtes, la *ratio studiorum*. Els manuscrits s'han conservat a l'Arxiu Municipal de Lleida (fons de la Companyia de Jesús) arran de l'expulsió decretada pel rei Carles III al 1767.

PARAULES CLAU

Teatre, jesuïtes, castellà, barroc, Lleida, Antonio Eximeno.

ABSTRACT

We present the edition and analysis of a series of theatrical texts that were used to celebrate the end of the school year in 1699 at the School of Society of Jesus in Lleida. These texts are essentially fun, but they also have a didactic purpose marked by the Jesuit system of studies, the *ratio studiorum*. The manuscripts have been preserved in the Municipal Archive of Lleida (documentary collection of the Society of Jesus) following the expulsion decreed by King Carlos III in 1767.

KEYWORDS

Theatre, Jesuits, Spanish, baroque, Lleida, Antonio Eximeno.

Al fons de la Companyia de Jesús que es conserva a l'Arxiu Municipal de Lleida hem trobat un parell de documents que contenen textos teatrals (AML, jesuïtes, capsa 5, reg. 21). El primer consta de dotze fulls numerats pel mateix arxiu i porta per títol *Vitoria representada con que se concluyó el anyo escolar de la compañía 1699*, que ocupa els primers deu fulls, on trobem la comèdia *Victoria*, que consta de dos actes formats per 1305 versos i hi apareixen set personatges (El Saber, El Valor, La Rhetórica, La Poesía, Apolo, Marte, Un Gramático). Veiem que els quatre primers són personatges al·legòrics, dos són déus de la mitologia clàssica i l'últim fa el paper del *gracioso* típic del teatre barroc espanyol.¹ Als folis 11v i 12r tenim uns apunts de mitologia en castellà i a la darrera pàgina trobem un poema en català en vuit estrofes de quatre versos que diu així:

Cuant jo miro al Despujol²
qu'està jugant ab la ploma
ver un pujà baixi del sol
a menjar-se una poma.
Cuant jo miro anar copons
que se axuga las sabatas

5

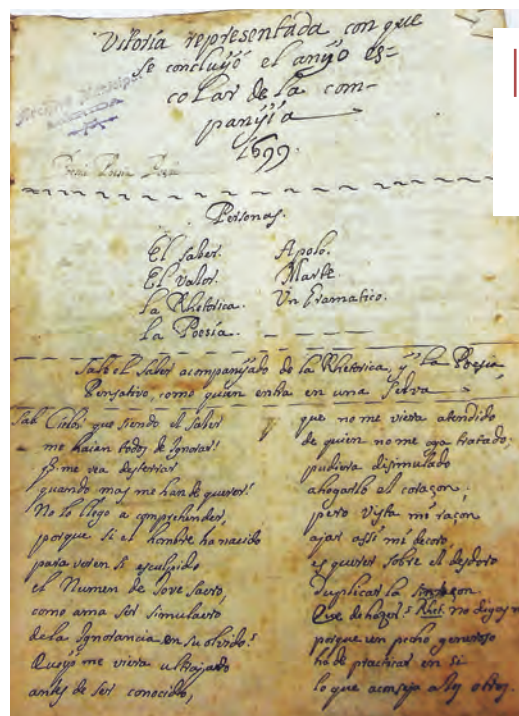

Fig. 1. Primera plana del manuscrit que conté la comèdia *Vitoria*.

¹ L'ús de les abreviatures Gra. i Gr. per referir-se a aquest personatge fa pensar que l'autor tenia més al cap el *gracioso* que no pas el *Gramático*.

² Despujol és un mas que hi ha a les Masies de Voltregà (Osona); tot i que l'edifici actual data del segle XVII, parteix d'una antiga *domus* vinculada a un llinatge documentat des del segle X a Sant Hilari de Voltregà (VALLUGERA 2015: 45). De totes maneres, aquí sembla referir-se a una persona que du aquest cognom, perquè diu que està «jugant amb la ploma», és a dir, escrivint, de manera que es deu tractar d'un escriptor. En principi no hem trobat cap jesuïta d'aquesta època amb aquest cognom, segons els catàlegs publicats (cf. FÉJER 1985-1990), però és el llinatge matern del jesuïta i intel·lectual català Ignasi Vila Despujol. Tenim notícia de dos personatges anteriors al 1699 (que és la data aproximada de composició d'aquest poema en la mesura que és la que porta la comèdia *Vitoria* que recull el manuscrit): 1) Bernat Despujol i Martí (Sant Hipòlit de Voltregà, ? - Vic, 1434) fou un canonge d'Elna i Vic des de 1383; 2) Segimon Despujol i Roset (Masies de Voltregà, s. XVI - Barcelona, 1614) fou un jurista, doctor en dret civil i canònic, que publicà dues obres: 1) *Observantiarum Sacri Regii Cathaloniae Senatus* (Barcelona, 1608), i 2) *Index singularium materiarum doctorum practicum Cathaloniae* (Barcelona, 1610). Aquesta darrera obra ens inclina per aquest segon personatge, i el primer vers possiblement es refereix més aviat a la seva obra, per un procés metonímic, que no pas a l'autor. I si diu que «està jugant amb la ploma», segurament es refereix al caràcter satíric d'aquest llibre, que tracta de demostrar l'obscuritat de l'obra de Tomàs Mieres *Apparatus ad constitutiones Cathaloniae*, segons delata el subtítol: *In quo primum latebrae, quae in Thom[am] Mier[es] existebant abditae demonstrantur: deinde ea quae sunt, non solum apud nostrates, verum et alios doctores, pro eadem vel consimili sententia, ad distinctos versus consentane e congesta, ponuntur. Pro communi omnium utilitate, laborumque lauamine. Prodeunt in fine comentaria eiusdem Mier super laudabili, simul et practicabili const. hac nostra, omnibus paene mendis quibus antea scatebant expurgata, additionibus, numeris, summariis, indiceque locupletissima exornata*. Podem llegir-lo a la Biblioteca Digital Hispànica: <http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000237875&page=1>. De totes maneres, hi ha una dada clau en el text que ens podria orientar cap a un altre personatge. A la segona estrofa diu «que se axuga las sabatas / y las frega ab los pons», que en principi entenem com 'els punys', però podria tractar-se d'una al·lusió al segon cognom del misteriós autor Despujol, que podríem connectar amb un Francesc Despujol i de Pons, autor de l'obra *Marianus Conceptus ab originali labe semper immunis Augustae Deiparae Excellentias auspicatur: Panegyrico in praestant eloquio* (Barcelona, 1699), i que participà en dues obres col·lectives publicades al 1705 també a Barcelona: 1) *Juris colluctatio pro nobilibus coniugibus Francisco Despujol et de Moncorp, vti patre et legitimo administratore nob. Francisci Despujol & de Pons & domna Geronima Despujol & de Pons, cum ... Teresia de Pons et de Rabé, marchionissa de Ribé, & ... Francisco de lunyent & de Vergós: sub indefectibili censura ... don Iosephi de Pastor & Mora ... / in actis Colorons*; i 2) *Por el ilustre don Francisco de luñent y de Vergós, Marqués de Castellmayá, Barón de Monclar, con la ilustre doña Theresa de Pons y de Ros, Marquesa de Rabé, don Francisco Despujol y de Moncorp, y doña Gerónima Despujol y de Pons, consortes y don Francisco Despujol y de Pons, su hijo: respóndese a la duda del pleyto pendiente en la Real Audiencia, y Sala del señor don Ignacio de Rius, del Consejo de su Magestad, etc. sobre si deve [sic] confirmarse o commutarse la Real Sentencia proferida en la primera instancia a favor del Ilustre Marqués de Castellmayá, en el día 25 de junio 1705 / actuario Colorons y Prous*. O bé es podria tractar del clergue Josep Despujol i de Pons, autor de la *Canción Real que celebra a la más feliz Arca María gloriosamente triunfante del universal Diluvio de la Culpa al ser elegida para traer a los hombres... en el Templo de Nuestra Señora de Belén... a 3 de Mayo de 1703* (Barcelona, 1703); també el que trobem a un text publicat a Barcelona al 1712: *Magistralis ac doctissima accollationis beneficii sententia, lata in curia vicariatus ecclesiastici Barchinon. 8 januarij 1712 referente ... D. Josepho Romaguera ... in favorem Dris. Augustini Rovira presbyteri, contra nobilem Don Josephum Despujol et de Pons clericum / in actis doctoris Francisci Rifós presbyteri, not. & dictae curiae secret*. També és sospitós el copons del cinquè vers, que també correspon a un cognom, però ens aturem aquí per no caure massa en l'especulació. El fet d'estar vinculat a l'església de Betlem de Barcelona, que era de la Companyia de Jesús, ens inclina per aquest darrer autor.

y las frega ab los pons
mirant-se la<s> caravatas.
O<h> tu, musa gloriosa,
fes-me fer excel·len<t>s versos 10
per poder fer una glosa
a ver què comen los hue[s]sos.
Un dia jo me admiraba
vent que exian las grasas
y també jo cert mirava 15
com se barallan las gatas.
Cuant jo sento que, O<h>! Líver,³
ab los tan grans crits provoca,
fa temor al cavaller 20
y també al que té boca.
Suspiran tots los min<y>ons
quan vehuen que apares mestres
reven chiran<t> los canellons
quant no miran<t> a les <l>etres. 25
Prec-vos per amor de déu
que fassou forma de dir-me
si lo que miro que molt veu
mi mal de ventre firme.
O<h> sustos que causan a tots
moltas y g<r>ans malalties, 30
digau-me, no tenim molts
una firme simpatia?

El segon document consta de vuit fulls no numerats on distingim diferents textos teatrals (343 versos en total):

1. Un diàleg entre el déu Apol·lo i un Italià que hem d'identificar amb l'entremès *Apolo Medallista* que s'esmenta al foli 6v com a interpretat per Miguel i Mauricio, que serien dos estudiants del col·legi que interpretarien sengles personatges.⁴ El primer full, on segurament apareixeria el títol i el començament d'aquest entremès, està esgarrat i només s'hi ha conservat el marge inferior, on amb prou feines llegim les primeres lletres de la primera cara i les darreres de la segona

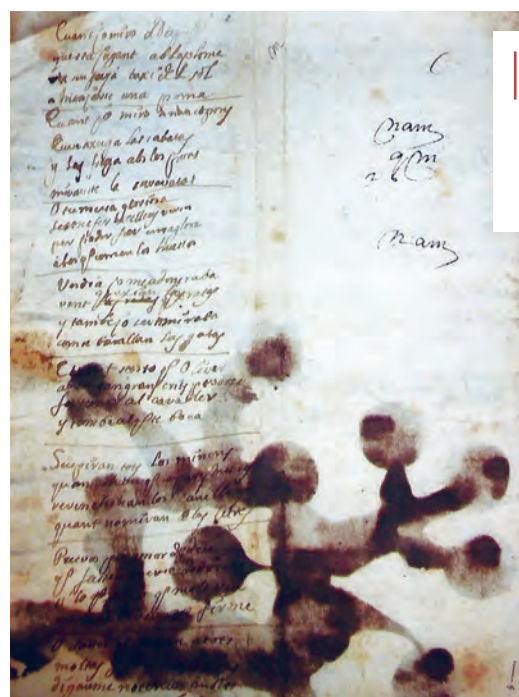

Fig. 2. Poema en català al final del manuscrit que conté la comèdia Vitoria.

(fol. 1r: L... / si... / y... / a / Qu...; fol. 1v: ...cias / ... on). Arriba fins al fol. 5r. Consta de 203 versos sense comptar els del full que hi manca.

2. Entre els folis 5r i 5v tenim un text titulat «Introducción» que pronunciaria, segons consta, un actor/estudiant anomenat Romanà. Aquest text entenem que seria el primer que es representaria durant el festival de final d'aquell curs 1698-1699. Ocupa 40 versos.
3. Entre els folis 5v i 6r tenim el text titulat «Geografia» que declamaria un altre actor/estudiant anomenat Pla.⁵ Ocupa 28 versos.
4. Entre els folis 6r i 6v trobem el «Juego de Reyes de España» que diria un actor anomenat Cabanes que potser hem d'identificar amb el jesuïta Josep Cabanes que professà els últims vots a Lleida el 2 de febrer de 1685 (GAYA MASSOT 1954: 170) i que va morir a Barcelona el 17 d'agost de 1699 (FÉJER 1989: I 194), per tant, un parell de mesos després de

³ Aquí veiem que invoca al déu Líber, la divinitat romana protectora del vi i de la vinya, corresponent al déu Dionís dels grecs, també conegut com a Bacus. Veiem que al novè vers ha invocat la Musa per demanar-li inspiració, però després (v. 25) apareix el Déu cristià: «per amor de Déu».

⁴ *Apolo Medallista* és també el títol d'un entremès («intermedio chistoso») que va escriure el jesuïta valencià Antoni Eximeno (València 1729 – Roma 1808) al 1758 per a representar-lo entre el 1r i 2n actes de la seva tragèdia *Amán*, i que havia de ser interpretat per Pedro Vergés y Vergés. Aquesta representació es va fer els dies 3 i 5 de juliol d'aquell any al Col·legi de Sant Pau de València en el context del *Certamen literario, en el cual el Seminario de Nobles de S. Ignacio, de la C. de J., con los alumnos de las escuelas que la Muy Ilustre Ciudad de Valencia instituyó en dicho Seminario, ponen a la vista de su Muy Ilustre Patrona el acierto que tuvo en su Institución* (València, 1758, p. 9-10). Allà s'explica el contingut d'aquest entremès, malgrat no ens hagi arribat el manuscrit: «Protestando que lo que sobre el estudio de las Medallas y otros del gusto de este siglo dixere Apolo transformado en un insigne Bufón (Metamorfosis menos milagrosa que la más verosímil de las de Ovidio), solo tira a corregir los excesos, no a condenar por ridículos estos estudios realmente útiles, si se toman con la debida moderación». Si acceptem que el nostre manuscrit conté aquest text d'Eximeno, haurem de pensar que aquest manuscrit (que no porta data, a diferència del titulat *Vitoria*) és posterior a l'any 1758 (però anterior, naturalment, a l'expulsió dels jesuïtes, produïda al 1767), i no de 1699. Cf. la fitxa 2461 de la base de dades del Catálogo del Antiguo Teatro Escolar Hispánico (TeatrEsco), al web Parnaseo de la Universitat de València: http://parnaseo4.uv.es/fmi/iwp/cgi?-db=Catalogo-Antiguo-Teatro-Escolar_Server&-loadframes.

⁵ No el podem identificar amb el jesuïta Andreu Pla que recull Gaya Massot (1954: 169) com a membre del Col·legi de Sant Ignasi de Lleida l'any 1675 perquè aquest va morir a Lleida el 22 de setembre d'aquell mateix any 1675 (FÉJER 1989: IV 141).

la representació d'aquest final de curs. Ocupa 28 versos

5. A continuació s'anuncia l'entremès titulat *Apolo Medallista* com a pronunciat pels actors/estudiants Miguel i Mauricio, el text del qual correspon al diàleg entre Apolo i un Italià que encapçala el manuscrit i que tracta de la interpretació d'unes monedes o medalles antigues.
6. Entre els folis 6v i 7r hi ha el text «Juego de Historia» que diria el ja esmentat Romanà. Ocupa 20 versos.
7. Aquest mateix Romanà ve com a intèrpret del darrer text, titulat «Conclusión» i que trobem entre els folis 7r i 7v. Ocupa 28 versos.

Aquests són tots els textos que hi trobem; l'últim full està en blanc. Presento ara la transcripció d'aquests textos, deixant la comèdia *Vitoria* de banda per qüestions d'extensió. Mantinc l'ortografia per tal de poder reflectir les freqüents interferències amb el català que s'hi detecten, doncs aquesta seria segurament la llengua dels anònims autors dels textos. Veiem que tots estan en castellà, que era la llengua de cultura de l'època, i que tots estan en vers. La rima és assonant als versos parells perquè és molt més popular i per tant s'escau més al to informal d'aquests textos, que busquen sempre un efecte còmic. Pel que fa a la mètrica, alternen els versos d'art major (*endecasílabos* fonamentalment) amb els d'art menor (*heptasílabos* i *octosílabos*).

2r/ ITALIANO: Monseñor Febo, vuestra señoría,
Señor, y vuestra supereminencia,
¿qué quiere, qué dispone,
qué manda, qué me ordena?

APOLO: Que no me mate, que no me degüelle 5
vuestra lisonja, vuestra impertinencia,
vuestra majadería.

ITALIANO: Ah, que en la Italia
la cortesía está como en su esfera.

APOLO: Por delante el sombrero hasta los pies, 10
y la cara risueña
y hasta la empuñadura,
detrás, amigo, nos metéis la lengua.

¿Mas del largo camino 15
fatigado, di, llegas?

ITALIANO: En Roma no ay fatiga de caminos.

APOLO: Claro es, que los caminos está fuera.

¿Qué te parece de las [calles]⁶ casas, calles,
y plazas de Manresa?

ITALIANO: O Señor, quien ha visto la cúpula 20
de San Pedro todo lo asquea.

APOLO: Basta un señor, ¿qué tanta señoría
o tanta sorna? ¿Y qué cugulla es esta
de San Pedro, que fue San Pedro Abad?

ITALIANO: El chapitel entiendo de su Iglesia. 25

APOLO: Pero tomad ya silla.

ITALIANO: Perdonad, porque en Roma no se sientan
los Abades en sillars.

APOLO: Pues, muchachos, sacadle una silleta.

ITALIANO: Dispensadme, os suplico, porque en Roma, 30
Señor, qualquiera cosa se dispensa.

2v/ APOLO: Con tanto Romanear
me rajas y me roes las orejas;
a lo menos la limpieza en los vestidos,
y casas no se admira en essa tierra? 35

ITALIANO: Quien las cloacas vio, Señor, de Roma,
el non plus ultra vio de la limpieza;
de piedra fina son, de mármol pario.

APOLO: Sí. Y lo que va por dentro es oro y perlas:
mas creo que essa es obra muy inútil en Roma. 40

ITALIANO: ¿Como qué? Mantiene ella
la ciudad limpia.

APOLO: De qualquier suerte
creo limpia estuviera,
que allí coméis discurro 45
solamente Indulgencias y Vitelas.

ITALIANO: Se come allí para passar la vida.

APOLO: Sí, sí, para passar la vida eterna:
mas válgate por Roma, que se ha hecho
el rompimiento ya de las cabezas 50
la que cabeza era antes del mundo.

Vamos al caso, ¿el tiempo en qué se emplea?
que, como Apolo, tomar oy dispongo
a todos los que estudian residencia.

ITALIANO: Dos medallas de Cayo y Nerón. 55

APOLO: Dio también este loco en su tema
y observé que los nimios medallistas
no son amigos de las Indulgencias,
todas especies de medallas buscan,
menos aquellas con las que se reza; 60
Veámoslas. (*Sácalas el Italiano*)

ITALIANO: De Cayo César es esta
según dos CC ay en ella.

3r/ APOLO: ¿Cayo César dos CC significan?
según está de puerca 65
yo en las dos CC leyerá mejor ca ca.

ITALIANO: ¿No ves aquí gravado al mismo César?

APOLO: Nariz tan larga no es sino de Anás.

ITALIANO: Hay aquí C y Anás por A comienza.

APOLO: Si ha de empezar por C lee Cayfás. 70

ITALIANO: ¿Cómo hazes mofa de tan noble ciencia?

APOLO: En esto, Monseñor, cada una tiene
libertad de ajustarse a sus ideas,
y si no convencedme.

Tú dices que en la C se lee César, 75

⁶ Posem entre claudàtors aquesta paraula perquè al manuscrit està ratllada arran d'una rectificació de l'autor.

yo quiero que en la C se lea cuerno.

ITALIANO: ¡Qué necesidad! ¿No ves que dos CC piden se lea Cayo César sin violencia?

APOLO: Buelve al Dorso.

ITALIANO: Aquí ay un triunfal carro, 80
y la Vitoria en él, que lo gobierna.

APOLO: Pero repara que el azote empuña
y cae justo sobre la mollera
de la opuesta figura;

esta se queixa y grita cuerno, cuerno, 85
y he aquí dos CC les da sin violencia.

ITALIANO: Semejantes discursos
tienen mucho resabio de taberna.

APOLO: Los míos y los vuestros
en los objetos solo diferencian: 90

pero a quantas me saques,
o medallas o piedras,
más naturales casi que las tuyas
les daré quatrocientas mil leyendas.

¿De quién es essa otra? 95

ITALIANO: De Tiberio Nerón.

3v/ APOLO: ¿Qué letras lleva?

ITALIANO: T. R. Au. N.: Tiberio, Romano, Augusto, Nerón.

APOLO: Paréceme lección muy violenta.

Decidme, ¿no es Romana la medalla? 100

ITALIANO: Sí.

APOLO: Pues, si es que en Roma con frecuencia
sale la Christiandad en rogativa,
quánto más natural es que se lea
en T. R. Au. N. Te rogamus audi nos. 105

ITALIANO: Esto es disparatar ya sin conciencia.

APOLO: Ya escampa, ya descubre
una muy usada estratagema:

ni en Dios, ni en cons<i>encia, ni en los santos
en todo el año piensan, 110

y en sentirse picar la retaguardia
a santos, a consiencia, a Dios apelan.

¿Parece lleva esse papel algunas
iniciales de aquellas
que inscripciones llaman? 115

ITALIANO: Quitad allá,
no es justo que las vean
ojos bárbaros.

APOLO: Sí. Aquesta es otra:

Si algún hombre sesudo les apriesa, 120
un bárbaro le estrellan en bigotes;
y le buelven el rabo por respuesta.

Mas decidme: ¿que en Roma también ay
de estas descortesías tan grosseras?

Vamos ya decifrando esta Inscripción. 125
Veamos esas cartas,

que assí me anima hablando en *vuestra* frase
un amor puro a la verdad sincera.

ITALIANO: Si hazéis más el villano ...

4r/ APOLO: Solo quiero 130
corregir mi ignorancia; no, no, lee más. (*Lee el Italiano*)

ITALIANO: Inscripción sepulcral a un edil Julio
Máximo, que en Granada se conserva.

APOLO: ¿Qué caracteres lleva?

ITALIANO: J. M. E. D. Gra. 135

[J. M. E. Julio Maximo Edili / D. Gra. Devovens granatense.]⁷

APOLO: ¿Mas de qué modo se interpretan?

ITALIANO: J. M. E. Julio Maximo Edili
D. Gra. Devovens Granatense.

APOLO: No quisiera

vuestra ilis, Señor, recalentar, 140
mas, si me dais licencia, diré mi parecer.

ITALIANO: Con seriedad.

APOLO: Sí: ¿no es cosa más seria
un clérigo christiano que un gentil?

ITALIANO: Claro es. 145

APOLO: Pues yo dixera:

Que el sepulcro es de un clérigo, y que
para memoria eterna

del santo sacrificio de la Missa:

¿Hablo serio? 150

ITALIANO: Si a la fin no te maleas.

APOLO: No te enojés, pues.

Esculpieron las letras

que «Julio Maximo Edili
Devovens Granatenses» tú interpretas. 155

ITALIANO: ¿En qué sentido?

APOLO: Oye, te suplico

si leo natural desta manera:

4v/ J. M. E. Jte Missa est. D. Gra. Deo Gratias.

ITALIANO: ¿Semejantes sandeces se toleran? 160

¿Vos, Apolo, vos, Dios de los letrados?

¿Vos, Padre de las Musas y de las ciencias?

APOLO: Esto es, Amigo, solo corregir un extremo
con otro, no te niega

mi justicia, que <en> esse vuestro estudio 165
tal qual utilidad tal vez se encuentra;

mas querer persuadir,

que arreglar más vale una gaveta

de sucio cobre, que de tersa plata;

en el Pindo no passa essa moneda. 170

No dudo yo que a la Romana Historia,
que Tácito, Dion, Suetonio cuentan,

alguna luz le dais

con aqueessa metralla:

mas no quieras que por aqueesso solo 175
por un gran sabio os tengan

⁶ Hem posat aquest vers entre claudàtors perquè al manuscrit apareix ratllat.

siendo solo un honrado quincallero.		No me vengan con aquellos,	25
Imita a tus mayores; si deseas		que tienen nombre de diablos,	
ser sabio, no desprecies		dímetros, hipercatalectos,	
Poesía ni eloquencia:	180	anapestos y coliambos.	
Y advierte, Monseñor,		trocaicos itifanios,	
que es moneda corriente en estas tierras		anacreóntico y Fray Casio;	30
dorar con el desprecio la Ignorancia,		pues teniendo tan mal nombre	
e imagina qualquiera		no son ellos muy honrados.	
que con ayre sale de un desayre.	185	Salgan, pues, señores Poetas:	
Y que cumplido sabio con la deuda,		¿Que no salen? Voto a tantos,	
si sabe despreciar lo que no sabe.		que me temo yo que entre ellos	35
Si el tiempo lo sufriera,		habrá ya algún pie quebrado.	
también algún Monsieur		Ya salieron: vaya Amigos,	
llamara a residencia	190	pies al ayre y pluma en mano:	
de crítica de tubos de alambiques.		vayan a pedir assumpto,	
Quisiera hablar, porque según me consta,		repártanse por el Theatro.	40
desde que se averiguó del ayre espesso se fían.		PLA: (2 GEOGRAFÍA)	
5r/ Aligera<n>do las cabezas		Aquí les traigo, señores,	
han engendrado sí estos hallazgos	195	a unos grandes andariegos,	
hombres cuya memoria será eterna:		ruedan más que unos gitanos,	
pero ay entre estos hombres muchas monas		buelan más que unos gilgueros.	
que por dos gestos quieren que les tengan		Ya les veréis en Europa,	5
por hombres, pero hombres que en verdad		ya en la América de un vuelo,	
son unas animadas Bibliotecas	200	de otro vuelo en Filipinas,	
que solo ofrecen títulos de libros;		6r/ ya en la Etna se entran luego:	
lo demás que se ve, todo es madera.		y después de haver tomado	
En ocasión mejor mi residencia		en Pequín algún refresco,	10
correrá más tierra.		al Mogol, a la Tartaria,	
ROMANÁ: (INTRODUCCIÓN)		a la Persia van corriendo,	
Venga acá el señor Virgilio,		y si assí se les antoja	
venga el Nasón celebrado,		(lo que yo jamás apruebo	
y verá que su nariz		en un christiano) se pasan	15
está lo mesmo que un rábano.		al moro Argel, y Marruecos.	
Venga acá el cofradre Marcelo,	5	Esto es nada; desde aquí	
que aunque son gran Poetastro,		por mar, tierra, fuego, viento,	
para competir con estos,		se encaminan al gran Turco	
que aquí saldrán es muy flaco.		a verle comer boñuelos.	20
Venga Marcial, si es valiente,		¿Hay gente más vagabundo?	
con su Babilona labor,	10	Y quieren los cavalleros	
que por más Marcial que sea		que yo su conductor sea.	
ha de llevar zapatazo.		No, amiguitos, no, por cierto:	
Verá si saliere de villa,		Juré ser hombre de asiento,	25
que aunque es hilo tan delgado		y en mi casa estarme quiero,	
son triste cosa sus versos	15	y no ir como pedagogo	
para estos tan bien hilados.		arreando rapazuelos.	
Yo solo les reto a todos		CABANES: (1 JUEGO DE REYES DE ESPAÑA)	
y desafío otros tantos.		Plaza, plaza, cavalleros:	
5v/ Que para mis pies de verso		Atención, silencio, pausa,	
no se halla entre ellos zapato.	20	que la gente que aquí sale	
Bien entendido, que solo		es toda la flor de España.	
exámetros, y pentámetros;		Veréis que estos señoritos	5
y si gusta el auditorio		por vía de juego trazan	
soy diestro en los versos zafios.		a los Reyes españoles	

hazerles entrar en danza.
 6v/ Bien puede ser que ellos logren
 hazer baylar al Rey Balla, 10
 y que Don Rodrigo bayle
 un amable con su caba.
 Que sin ton ni son Vitiza
 salte con tales mudanzas,
 que con sus saltos y brincos 15
 passe del honor la raya.
 De estos Reyes ya lo creo;
 pero de Don Sancho el Panza
 del Rey Don Alonso el Monge,
 Don Veremundo y Don Vamba. 20
 ¿De los de casa Borgoña,
 de los de Austria y de Francia?
 No lo creo, no lo creo,
 que son muy serios Monarcas.
 Mas si tal oy sucediere, 25
 quando se acaben mis lágrimas,
 de pura afrenta y dolor
 he de arrancarme las barbas.
 MIGUEL/MAURICIO: (ENTREMÉS: APOLLO MEDALLISTA)
 ROMANÁ: (JUEGO DE HISTORIA)

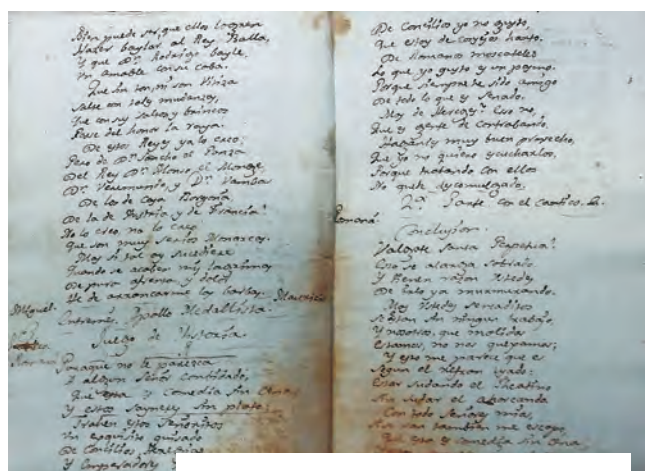

Fig. 3. Desena i onzena pàgines del manuscrit que conté l'entremès *Apolo medallista*; hi veiem el final del «Juego de Reyes de España», l'anunci de l'entremès, el «Juego de Historia» i el començament de la «Conclusión» (fols. 6v-7r).

Para que no le parezca
 a algún señor convidado,
 que esta es comedia sin cena
 y estos sainetes sin plato;
 trahen estos señoritos 5
 un exquisito guisado
 de concilios, heregías
 y emperadores Romanos.
 7r/ De concilios yo no gusto,
 que estoy de consejos harto. 10
 De Romanos moscateles
 lo que yo gusto es un pasmo.

Porque siempre he sido amigo
 de todo lo que es senado.
 ¿Mas de herejes? Eso no, 15
 que es gente de contrabando.
 Háganles muy buen provecho,
 que yo no quiero escucharlos,
 porque tratando con ellos
 no quede descomulgado. 20
 (2ª Parte, con el cántico 2)
 ROMANÁ: (CONCLUSIÓN)
 ¡Válgate Santa Perpetua!
 Esto se alarga sobrado,
 y tienen razón ustedes
 de irlo ya murmurando.
 Mas ustedes sentaditos 5
 se están sin ningún trabajo,
 y nosotros, que molidos
 estamos, no nos quexamos;
 y esto me parece que es
 según el refrán usado: 10
 estar sudando el theatino
 sin sudar el ahorcando.
 Con todo, señores míos,
 si se van también me escapo,
 que esta es comedia sin cena; 15
 y estos sainetes sin platos.
 7v/ Pero antes que se vayan,
 les ruego por el rosario,
 que en honor de estos señores,
 ya que tanto trabajaron,
 ayunen aquesta noche, 20
 no den a entender cenando
 que, con quanto estos señores
 hizieron, no les llenaron.
 Mas cenen, y buen provecho 25
 con tal que nos den de grado
 un vitor por lo bien hecho
 y el perdón por lo que erramos.
 FIN

Aquí acaba el text del segon manuscrit, on hem trobat els noms de les persones responsables de la posada en escena, però cal que parlem una mica de l'autoria. Com que cap dels dos manuscrits està signat, el que direm aquí no passarà de ser una mera especulació. El cas és que no tenim registres dels jesuïtes que hi havia al col·legi de Lleida en aquells anys. De totes maneres, la data (l'any 1699) ens permet relacionar-lo amb un llibre que va publicar el Col·legi de Sant Ignasi de Lleida dos anys després per commemorar la mort del rei Carles II. Es tracta de les *Exequias reales que a la muerte de su augustísimo monarca y señor D. Carlos de Austria, Rey de las Españas, celebró la Nobilísima y Fidelísima Ciudad de Lérida, siendo paheres D. Ramón de Maraños de Granada y Aragón, Señor de Seguer, Doctor Micer Juan Joseph Casanoves, Cathe-*

drático de Prima de Leyes en la Universidad de Lérida, Joseph Puñet, y Miguel Juan Martí, cuia relación escribe por orden de los muy Ilustres Señores Paheres el Padre Joseph Martínez, de la Compañía de Jesús, Cathedrático de Retórica de la Universidad y en su Colegio de Lérida (Lleida, 1701).⁸

El pompós títol ja ens esmenta l'autor, el professor de retòrica Josep Martínez (S.I.),⁹ que és el responsable de la major part dels textos que apareixen en aquest llibre, entre els quals trobem un bon grapat de poemes llatins, però també n'hi ha molts de castellans. I també hi trobem alguns poemes llatins i castellans signats per alguns dels seus alumnes de Retòrica (Melcior Tella, p. 106; Ignasi Punyet, p. 107; Bonaventura Montaner, p. 108; Antoni Segarra, p. 109) i Lletres Humanes (Agustí Gracelles, p. 54; Pau Garriga, p. 55; Jeroni Gannau, p. 108). El rector del col·legi era aleshores Pere Bolòs, que signa l'aprovació inicial (amb l'*imprimatur*) amb data del 28 de febrer de 1701; el Rei havia mort l'1 de novembre de 1700.

Com que els sacerdots dels col·legis canviaven amb certa freqüència, no podem assegurar que al curs 1698-1699 estigués Josep Martínez ja com a professor al col·legi. A més a més, si comparem els textos poètics que trobem al llibre amb els que veiem al nostre

manuscrit, comprovem que no hi ha gaires semblances, però el motiu és obvi: el llibre d'exèquies té un to tràgic i sublim perquè està homenatjant la figura del monarca amb motiu del seu traspàs, en canvi al manuscrit tenim textos còmics amb un estil casolà per tal de celebrar el final de curs, que en aquella ocasió coincidía també amb el final del segle XVII. Tot i que com a professor de Retòrica i Lletres Humanes dona el perfil perfecte per ser l'autor de textos d'aquesta mena (vegem el personatge al·legòric de la Retòrica i la Poesia a la comèdia *Vitoria*), l'aparició del jesuïta Josep Cabanes al manuscrit (com a actor que interpretaria el «Juego de Reyes de España») em fa pensar que potser és més segur atribuir l'autoria del text a aquest pare jesuïta que havia professat els seus vots a Lleida al 1685 i que va morir a Barcelona dos mesos després d'aquest final de curs celebrat amb teatre (17 d'agost de 1699).

Serveixin aquests textos per prendre consciència de com era el teatre jesuític del barroc a Lleida, del qual fins ara només coneixíem una mostra, que correspon a la tragèdia *Josephea* del jesuïta Miguel Henríquez (escrita al 1610, dos anys després d'obrir-se el Col·legi de Sant Ignasi), donada a conèixer pel Dr. Melchor Bajén, que en va publicar una edició al 1993.¹⁰

BIBLIOGRAFIA

ALONSO ASENJO (2006): Julio Alonso Asenjo, «Teatro humanístico-escolar hispánico: relación de textos conocidos y de sus estudios y ediciones», *Voz y letra*, núm. 17/1, p. 3-46.

FEJÉR (1985-1990): Josephus Fejér, *Defuncti secundi saeculi Societatis Jesu (1641-1740)*, Roma, Curia Generalita S.J. – Institutum Historicum S.J. (5 vols.).

GAYA MASSOT (1954): Ramón Gaya Massot, *Los jesuitas en la Universidad de Lérida: Miscelánea de Trabajos sobre el Estudio General de Lérida* (vol. III), Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.

HENRÍQUEZ (1610): Miguel Henríquez, *Josephea: comedia escrita en Lérida en 1610* (Melchor Bajén Español, ed.), Lleida, Pagès, 1993.

MARTÍNEZ (1701): José Martínez, *Exequias reales que a la muerte de su augustísimo monarca y señor D. Carlos de Austria, Rey de las Españas, celebró la Nobilísima y Fidelísima Ciudad de Lérida*, Lleida, Domingo Simón.

RIZOS JIMÉNEZ (2016): Carlos Ángel Rizos Jiménez, *La poesia jesuítica llatina a Lleida al segle XVIII: Miquel Dòria (edició, estudi i traducció de la seva obra)*, Universitat de Barcelona (tesi doctoral). En línia: <https://www.tdx.cat/handle/10803/393889>.

RIZOS JIMÉNEZ (2019): Carlos Ángel Rizos Jiménez, *L'obra poètica llatina del jesuïta Miquel Dòria (1737-1819): estudi, edició i traducció*, Universitat de Lleida.

VALLUGERA (2015): Anna Vallugera Fuster, «El linaje Despujol en el programa pictórico del Palau Palmerola: arte, poder y legitimación social en la Barcelona del setecientos», *Imago: revista de emblemática y de cultura visual*, 7, p. 43-57.

⁸ Tots els textos poètics en llatí que conté aquesta obra es poden trobar editats i traduïts a l'apèndix de la meua tesi doctoral (Rizos 2016: 380-446). Els textos en castellà es poden llegir en la versió digitalitzada d'aquesta obra, conservada a la biblioteca de l'Institut d'Estudis Ilerdencs: <http://mdc.csuc.cat/cdm/ref/collection/arenybatlle/id/3646>.

⁹ Per a la identificació d'aquest jesuïta, vegeu Rizos (2019: 59, n. 122).

¹⁰ Com que l'editor no va deixar constància de la ubicació del manuscrit, vaig haver d'esbrinar-la pel meu compte. Es troba a la biblioteca de la Real Academia de la Historia (Madrid), a la secció «Colección de Cortes» (Ms. 9-2578): *Josephea: Comoedia ex sacris literis petita* (ALONSO ASENJO 2006: 10).